

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Система роботи з подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями

Виконала студентка групи СОМ-2(1)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Бояр Катерина Станіславівна
Керівник: Борисов В. В.
Рецензент: Сігова А. Г.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2021 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 62 с., 3 табл., 8 рис., 74 джерела, 1 додаток.

Об'єкт дослідження: комунікативні девіації у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати взаємозв'язок розвитку мовленнєво-комунікативного механізму з рівнем сформованості інтелектуальної функції, виявити типологію комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями та експериментальним шляхом довести ефективність системи роботи з подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Методи дослідження: теоретичні, дослідницькі.

Теорія і практика формування комунікативно-мовленнєвої діяльності є однією з центральних проблем дошкільної та шкільної олігофренопедагогіки. Мовлення, виконує когнітивну, регулюючу і комунікативну функції, є «каналом розвитку інтелекту» дитини, створює умови для корекції її пізнавальної діяльності і забезпечує засобами для благополучної соціальної взаємодії з оточуючими людьми.

У ході дослідження вперше визначено типологію комунікативних девіацій та рівні сформованості комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Науково обґрунтовано, емпірично досліджено теоретико-методичні засади та розроблено й експериментально перевірено комплексну диференційовану систему роботи з подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями на основі системного, індивідуально-диференційованого, мотиваційно-когнітивного, корекційно-розвивального, комунікативно-діяльнісного підходів.

Матеріали дослідження можуть використовуватись у системі вищої, спеціальної та інклюзивної освіти для створення й модернізації навчальних і методичних матеріалів з питань діагностики, формування й корекції комунікативно-мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

КОМУНІКАТИВНІ ДЕВІАЦІЇ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОРУШЕННЯ, СИСТЕМА КОМУНІКАЦІЙ PECS, КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення комунікативно-мовленнєвої діяльності є однією з центральних у спеціальній логодидактиці. Знаходячись у складній діалектичній взаємодії з психічною діяльністю дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, мовлення є головною умовою розвитку, насамперед, комунікативного.

Одним із кардинальних проявів інтелектуальних порушень помірною ступеня є комунікативні девіації, які відображають основу специфіки недорозвиненого психічного дизонтогенезу. Внаслідок тотального нервово-психічного недорозвинення у школярів несформована комунікативна функція мовлення і комунікативна поведінка в цілому. Незалежно від термінів становлення мовлення і рівня його розвитку, дитина із інтелектуальним порушенням помірною ступеня не використовує мовлення як засіб комунікації, а реалізує його лише з метою задоволення комунікативних потреб.

Проблема формування мовлення учнів із інтелектуальними порушеннями займає значне місце в психолого-педагогічних дослідженнях. Процесу засвоєння мовних знань, мовленнєвих та комунікативних умінь протягом багатьох років приділялась увага в дослідженнях проблеми навчання та виховання дітей із інтелектуальними порушеннями (О. Боряк, Л. Вавіна, Н. Гаврилова, О. Гаврилов, С. Геращенко, М. Гнезділов, К. Зелінська-Любченко, В. Золотоверх, Н. Кравець, В. Липа, С. Миронова, Г. Піонтківська, В. Петрова, С. Рубінштейн, Г. Сухарева, В. Тищенко, О. Хохліна, Н. Хохлова, М. Шеремет та ін.).

Значна частина досліджень, які вивчали особливості мовленнєвого розвитку дітей та підлітків з порушеннями розумового розвитку, присвячується питанням логіко-змістовної складової усного та письмового мовлення (О. Боряк, В. Василевська, М. Гнезділов, Є. Гордієнко, Р. Лалаєва,

В. Петрова); виявленню та формуванню лексичної сторони мовлення (Г. Данілкина, Г. Дульнєв, З. Смирнова, Т. Ульянова); визначенню шляхів корекції граматичної складової мовлення (М. Гнезділов, К. Єрмілова, Г. Савельєва, М. Феофанов); методикам удосконалення усного і писемного мовлення (А. Аксьонова, В. Воронкова, М. Гнезділов, С. Ільїна), але бракує досліджень стосовно вивчення логодидактичного аспекту комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт – комунікативні девіації у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями (F 71. Розумова відсталість помірного ступеня).

Предмет – процес подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку із інтелектуальними порушеннями (F 71. Розумова відсталість помірного ступеня).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати взаємозв'язок розвитку мовленнєво-комунікативного механізму з рівнем сформованості інтелектуальної функції, виявити типологію комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями та експериментальним шляхом довести ефективність системи роботи з подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з (F 71. Розумова відсталість помірного ступеня).

Завдання дослідження:

1. Узагальнити теоретичний матеріал з проблеми дослідження.
2. Провести діагностику стану розвитку (неврологічного, соматичного та мовленнєво-дизонтогенетичного) молодшого школяра з інтелектуальними порушенням (F 71. Розумова відсталість помірного ступеня). Визначити стан сформованості комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня.
3. Встановити типологію комунікативних девіацій.

4. Впровадити систему роботи з подолання комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями засобами комунікативної системи обміну картками (PECS) та встановити її ефективність.

Методи дослідження: для досягнення мети, розв'язання визначених завдань було використано загальнонаукові методи:

– теоретичні методи: вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної літератури з проблеми дослідження; аналіз анамнестичних даних (клінічний і мовленнєвий анамнез), вивчення медичної документації, аналіз неврологічного обстеження дитини, наявність пренатальної, натальної та постнатальної патології з метою виявлення патогенних факторів які блокують передумови до формування комунікативних компонентів у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями;

– дослідницькі методи: діагностичні (виявлення патологічної симптоматики, дослідження ігрової діяльності та мовленнєвої активності дітей із інтелектуальними порушеннями), обсерваційні (пряме і опосередковане спостереження), констатувальний та формувальний експерименти.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорія поліморфності структури дефекту (Л. Виготський, М. Певзнер, Ж. Піаже та ін.); вчення про психологічні аспекти діагностики аномального розвитку дітей (Б. Зейгарник, В. Лубовський, С. Рубінштейн та ін.); теорія про закономірності розвитку спілкування в онтогенезі та концептуальні положення про провідну роль мовлення у формуванні особистості дитини (Л. Галігузова, Н. Жукова, Я. Коломинський, М. Лісіна, С. Мещерякова, Т. Пироженко, Т. Рєпіна та ін.); положення про індивідуально-диференційований підхід в структурі педагогічного вивчення дітей (В. Бондар, В. Синьов, В. Єременко); наукові висновки про єдність вікових закономірностей при нормальному і аномальному психічному розвитку

(Л. Божович, В. Бондар, Л. Виготський, Т. Власова, В. Давидов, В. Лебединський, В. Лубовський, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.); діяльнісний підхід до розуміння спілкування (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонтьєв, М. Лісіна, Л. Петровська, С. Рубінштейн та ін.); нормативні показники і критерії мовленнєвого розвитку дитини (Є. Соботович).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (74 найменування). У тексті містяться 8 рисунків та 3 таблиці. Основний текст роботи викладено на 54 сторінках, загальний обсяг роботи – 62 сторінка.

ВИСНОВКИ

Розробка та теоретичне обґрунтування системи роботи з подолання комунікативних девіацій дітьми молодшого шкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня, а також результати її експериментального впровадження в комплексну корекційно-розвиткову діяльність дозволили сформулювати висновки відповідно до поставлених завдань:

1. Проаналізовано ряд наукових праць і збірок психологів, лінгвістів, філологів, психолінгвістів, які з різних боків розглядали проблему формування мовлення учнів із інтелектуальними порушеннями. Вивчення комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня є однією з центральних у спеціальній логодидактиці. Учні із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня на тлі недорозвиненого дизонтогенезу мають труднощі комунікативної поведінки, що перешкоджають формуванню у них комунікативних навичок та комунікативної активності. Їх наявність не забезпечує процес спілкування, а отже, й не сприяє розвитку мовленнєво-мисленнєвої та пізнавальної діяльності, перешкоджає оволодінню знаннями.

Результатом розбалансування в системі комунікації є комунікативний збій, що в свою чергу призводить до комунікативної невдачі. Непорозуміння між комунікантами, комунікативні невдачі концептуалізуються як комунікативні девіації (відхилення).

На наш погляд, патогенетичним механізмом виникнення комунікативних девіацій є деформація практично всіх складових комунікативного акту: психологічних і когнітивних параметрів того, хто говорить, контексту та ситуації спілкування, каналів комунікації, засобів мовного коду. Визначено типи комунікативних девіацій.

Розкрито особливості вербального і невербального спілкування дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. Висвітлено засоби за допомогою яких можна досягти успішного акту комунікації з дитиною яка має порушення інтелектуальної сфери.

2. Розроблено критеріальну базу дослідження, в яку входять особливості прояву комунікативних девіацій у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня, що досліджувалися за показниками: неврологічна патологія; соматична патологія; мовленнєва активність у грі; мовленнєвий анамнез; мотивація сім'єю. Визначено, що найобтяжливішим є неврологічний статус дитини у дітей із інтелектуальними порушеннями, що складає -14. Наступними у ранжуванні є: мовленнєвий дизонтогенез (коефіцієнт -5,5); соматична патологія (відповідно -4,1).

Стан сформованості комунікативних навичок вивчався протягом мовленнєвої активності у грі та потреб у спілкуванні з близькими дорослими. Аналіз коефіцієнту ігрових дій та мовленнєвої активності у грі ($PS = -3,5$) засвідчує, що у 2 дітей (25% від загальної кількості респондентів) спостерігається мовленнєва активність у грі, у решти дітей – 75% – комунікативний та мовленнєвий супровід гри відсутній. Їх ігрові дії не супроводжуються мовленням.

Результати обчислення коефіцієнту мотивації сім'єю ($MF = -7$) показали, що дитина у буденних ситуаціях, які не є штучно створеними, не мотивується найближчим оточенням, що в свою чергу негативно впливає на її розвиток і не дає змогу розвиватись висхідним ланкам мовленнєвої діяльності.

3. Встановлено типологію комунікативних девіацій. Визначено, що у дітей молодшого шкільного віку із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресанта зустрічалися у 4 дітей (50%); комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресата – у 2 дітей (25%);

комунікативні девіації, викликані процесом комунікації та комунікативні девіації, пов'язані з викривленим формуванням системи мови та мовлення, зафіксовані у всіх 8 респондентів (100%).

Виявлено, що 100% дітей притаманний психогенно-зумовлений тип комунікативних девіацій, який характеризується тотальним загальмуванням моторних, волевих, емоційних, когнітивних та комунікативних функцій психіки та з'являється під впливом стресової ситуації і проявляються у повній нерухомості, без жодної відповіді на спроби спілкування. Визначено, що у дітей із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресанта зустрічалися у 4 дітей (50%); комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресата – у 2 дітей (25%); комунікативні девіації, викликані процесом комунікації та комунікативні девіації, пов'язані з викривленим формуванням системи мови та мовлення, зафіксовані у всіх 8 респондентів (100%).

4. Практичне застосування комунікативної системи обміну картками (PECS) дітьми молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня мало на меті: по-перше – встановлення емоційного контакту та довірливих відносин з дитиною; по-друге – руйнування комунікативного бар'єру; по-третє – сприяння виникненню комунікативної потреби; по-четверте – сприяння встановленню невербальної взаємодії між комунікативними партнерами; по-п'яте – сприяння вербальній взаємодії між суб'єктами спілкування; по-шосте – розвивати вміння породжувати, підтримувати і завершувати ситуацію спілкування.

Кінцевою метою було формування самостійно ініційованої комунікації молодшим школярем із інтелектуальним порушенням помірного ступеня.

Констатовано, що впроваджена система роботи для дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня була ефективною та сприяла самостійно ініційованій комунікації за допомогою комунікативної системи обміну картками PECS, що було рушійною силою у

подоланні комунікативних девіацій. Показник мовленнєвої активності в грі (PS) після корекції склав -3, та зріс на +0,5, а показник мотивації сім'єю (MF) -4, та зріс на +3.

Зіставлення результатів констатувального й контрольного зрізів засвідчило позитивні зміни у подоланні комунікативних девіацій у дітей із інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. Зокрема:

- комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресанта скориговано у 2 дітей проти 4 дітей (показник зменшився з 50% до 25%);

- комунікативні девіації, викликані комунікативною поведінкою адресата не подолано (показник залишився на рівні 25%);

- комунікативні девіації, викликані процесом комунікації, усунуто у 2 дітей (25%), частково – у 1 дітей (12,5%) (показник зменшився зі 100% до 62,5%);

- комунікативні девіації, пов'язані з викривленим формуванням системи мови та мовлення, частково скореговано лише у 1 дитини (12,5%) (загальний показник зменшився зі 100% до 87,5%).

Дослідження дозволило з'ясувати деякі закономірності подолання комунікативних девіацій, зокрема, успішне подолання комунікативних девіацій залежить від: пластичності головного мозку, систематичності сприйняття та переробки мозком мовленнєвої інформації; готовності дитини із інтелектуальним порушенням помірного ступеня та її батьків до міждисциплінарного партнерства; комунікативних потреб та мотиваційної готовності застосовувати набуті уміння і навички у самостійній мовленнєвій діяльності; віку дитини; етапу логокорекційної роботи.